

ВРИЈЕМЕ И ОКОЛНОСТИ НАСТАНКА ДАМАСКИНОВОГ ОКТОИХА (ОСМОГЛАСНИКА)

др Радован Радић
Универзитет у Источном Сарајеву
Музичка академија
E-mail: radovan.radic@mak.ues.rs.ba

УДК: 27–9.2–9
78.03

Оригиналан научни чланак

Сажетак: У раду се говори о црквено–политичким приликама и околностима током којих долази до стварања Октоиха од стране Јована Дамаскина. Посебна пажња се посвећује локацији стварања овог текста као и лику и дјелу Јована Дамаскина али и црквено музичком предању у коме Дамаскин стасави. Истакнута је његова улога у систематизацији до тадашњег начина писања црквених химнографије као и у успостављању новог начина, базираног на осам седмица. Велики дио рада се посвећује политичко–црквеним околностима које утичу на Дамаскиново стваралаштво.

Кључне ријечи: Јован Дамаскин, Октоих, Осмогласник, црквена музика, Омејадски халифат, Византија.

1) Живот

Јован Дамаскин припада групацији највећих богослова Цркве. Према подацима које сусрећемо код писца његовог живота рођен је средином VII вијека, односно према већини истраживача 676. године у престоници Омејадског или Умаијадског халифата (Umayyad Caliphate 661/750) у граду Дамаску. Према византијском летописцу друге половине VIII вијека Теофану Исповједнику (Θεοφάνης Ομολογητής, 760-818) Јован Дамаскин потиче из породице Мансур (Θεοφάνου, 2007: 1160–1161), настањене у престоници Халифата, граду Дамаску. По претходном питању се слажу и каснији византијски историјски извори у којима се за Дамаскина наводи: “...и умјесто његовог породичног имена Мансур, које се преводи ослобођени...”¹.

Јованов отац Сергије (Σέργιος) током владавине халифа Абд ал Малика ибн Марвана (Abd al-Malik ibn Marwan ibn al-Nakam, 685-705) заузима важне државне позиције у непосредној близини овог халифа (Τωμαδάκης, 1993: 211). О ангажовању хришћана на високе функције током овог раног периода Омејадског халифата се слажу уопште сви подаци које сусрећемо у раним византијским историјским изворима, као и новијим истраживањима рађеним на ову тему. Сходно наведеним, током овог раног периода, Арапи (Рашидун и Омејадски халифат) који се налазе у новој стварности и немају искуства у управљању огромним тијелом Халифата, на високе државне функције постављају званичнике који су обављали исте дужности у претходном византијском или

¹ ...καὶ ἀντὶ παππικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται λελυτρωμένος... PG 94, 1864: 505 D – 508 A.

персијском државном уређењу (Армстроук, 2002: 139). Теофан Исповједник под византијском годином 6199. записује важан податак, односно, да су и до „данас“ (Σήμερόν. Θεοφάνους, 2007: 1018–1019), тј. периода писања његовог дјела, прелаз са VIII на IX вијек, у Халифату за нотаре бирају управо службеници из реда хришћана (Θεοφάνους, 2007: 1018–1019). Учени хришћани и Персијанци посебан простор у Халифату проналазе у временском периоду након постављања арапског као званичног језика у Халифату, када се на овај језик преводе многа књижевна дјела са византијског и персијског језика.

У циљу образовања Јована као и другог Сергијевог усвојеног сина Косме, каснијег епископа Маиуме² (Κοσμάς Μαΐουμα ή Ξένος, +760), Сергије користи свој повлашћени статус и из халифатског затвора откупљује заробљеника из јужне Италије, ученог Косму из Калабрије (Κοσμάς από Καλαβρία) (Φειδάς, 2015: 774–775), касније монах Косма, који се у наставку брине о Јовановом и Козмином образовању: „откупљеног од стране његовог оца са другим заробљеницима“³. Након представљења Дамаскиновог оца Сергија, за један кратак временски период Јован наслеђује свога оца у државној служби Омејадског халифата (Острогорски, 1996: 171). Међутим, почетком VIII вијека, за вријеме јерусалимског патријарха Јована (Ιωάννης, 706–735) Јован Дамаскин напушта Дамаск и службу у Халифату и са Космом одлази у Јерусалим и настањује се у Лаври Светог Саве Освећеног⁴. Тамо се од стране истог патријарха хиротонише (Φειδάς, 2015: 775–776) и у овом манастиру остаје до краја свога живота: „богатство породично напусти, са Космом постаде монах“⁵.

Нажалост, из расположивих верзија текстова живота овог великог црквеног оца не можемо закључити у којој мјери на његово напуштање државне службе у Халифату и повлашћеног положаја, као и у наставку одласка у Свету земљу утиче халифа Валида ибн Абд ал-Малика или Валида I (al Walīd bin 'Abd al-Malik, 668–715) одузимањем⁶ хришћанског саборног храма „који је превазилазио друге својом љепотом“⁷ у Дамаску, у коме је према предању похрањена глава Светог Јована Крститеља, и у

² Маиума: град поред данашње Газе.

³ ἐξωνηθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων, PG 94, 1864: 501 B.

⁴ Манастир из VI вијека. Налази се на правцу од Витлејема према Мртвом мору.

⁵ πατρικὸν πλοῦτον καταλιπὼν, γέγονε μοναχὸς μετὰ καὶ Κοσμά, PG 94, 1864: 501 D.

⁶ Љетописац током описивања овог догађаја користи атички облик аориста - ἦρπασε од глагола ἀρπάζω, који има значење: одвести далеко, красти, плачкати, освојити, похарати. (Θεοφάνους, 2007: 1018–1019)

⁷ διὰ τὸ ὑπερβάλλον κάλλος. Исто.

наставку претварање истога у монументалну „Велику цамију Омејада“⁸. Наведени догађај византијски летописац Теофан Исповједник биљежи под 6199. византијском односно 706–707. годином н.е. (Θεοφάνους, 2007: 1018–1019). Такође, и за вријеме краткотрајне владавине његовог наслједника халифа Умара II (Umar ibn Abd al-Aziz ibn Marwan, 717–720) приморавање⁹ народа *dimmi* (назив за народ Библије: хришћане и Јевреје) ка прихватању ислама уз одређене бенефиције у виду пореских олакшица (Θεοφάνους, 2007: 1082–1083; Армстроук, 2002: 151). Посљедњи наведени догађај византијски летописац ставља под 6210. византијску односно 717/718. годину н.е. (Θεοφάνους, 2007: 1082–1083).

Јован Дамаскин у Лаври Светог Саве Освећеног проводи остатак свога живота. Према одређеним истраживачима упокојио се 4. децембра 749. године (Γωμαδάκης, 1993: 212).

2) Дамаскинова стваралачка дјелатност

Дамаскин припада групацији малобројних црквених отаца који не запостављајући тренутне проблеме на политичком и црквеном плану у Омејадском халифату, али и сусједној Византији, се успјева посветити црквеној музици (химнографији) и стварању црквених пјесама - канона као и стављања истих у одређене мелодије. Према потврди претходног става од изузетне важности јесте „Мјесеослов“ (lat. *Synaxario Basilii*, ελλ. *Συναξάρι*)¹⁰ императора Василија II (Βασίλειος Β', 976–1025), у коме се за Јована Дамаскина специфично наводи: „много текстова пјесама и мелодија на свете празнике (написа), и посебно на велику седмицу Пасхе“¹¹. Ништа мање важности није нити свједочанство византијског летописца XI вијека монаха Георгија Кедрина (Γεώργιος Κεδρηνός, ΙΑ' αιώνας) о Дамаскину, у коме се наводи: „са Космом епископом Маиуме, и Теофаном братом Теодоровим (претходно) описаним¹², заједно са њима у Црквама хришћана обликујући мелодије за појање...“¹³.

⁸ Изградња Валидовог храма се одвија између 706. и 715. године. Интересантан податак јесте да се на истом храму налази тзв. „Исусова (бијела) мунара“, на коју ће према предању задржаном у граду Дамаску у својој слави доћи.

⁹ Летописацтоком описивања овог догађаја користи граматички облик аориста - ἠνάγκαζεν од глагола ἀναγκάζω, који има значење: присилити, наметнути нешто насиљем. (Θεοφάνους, 2007: 1082–1083)

¹⁰ *Synaxario Basilii imperatoris*, се налази у Библиотеци Ватикана Ms. Vat. gr. 1613.

¹¹ πολὺς ὁ λόγος τῶν ἐν ταῖς ἀγίαις ἑορταῖς ποιημάτων καὶ μελωδιῶν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγάλῃ ἑβδομάδι τοῦ Πάσχα, (PG 94, 1864: 501 D).

¹² Израз "τῶν γραπτῶν" се у рјечнику старогрчког језика Liddell&Scott описује као они који су описани ријечима.

¹³ μετὰ Κοσμᾶ ἐπισκόπου τοῦ Μαῖουμᾶ, καὶ Θεοφάνους ἀδελφοῦ Θεοδώρου τῶν γραπτῶν, διὰ τὸ αὐτοὺς μελωδῆσαι τὰ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν Χριστιανῶν τετυπωμένα ψάλλεσθαι, (PG 94, 1864: 508 C).

Дамаскиново интересовање и рад на мелодијама, као што можемо примјетити из његовог житија, утиче на његове непосредне пратиоце да га, у духу музике али и постојећег црквеног музичког предања, прозову и „мелодом“: „Овај блажени Јован и мелод је прозван...“¹⁴.

Дјела Јована Дамаскина према ранијој књижевној подјели можемо разврстати у три, док према новијој у пет засебних групација. Према ранијој подјели Дамаскинова дјела се дијеле у три категорије: 1) филозофска, 2) тумачења Светог Писма и 3) канони у пјесмама (PG 94, 1864: 508 D). Трећа групација, канони, према овој подјели се дијеле у двије подгрупе: 1) каноне писане углавном у „јампском триметру“ или „јампском триметарском стиху“ (ιαμβικός τρίμετρος στίχος)¹⁵, подгрупација у коју припадају три канона Рождества (глас први), Богојављења (глас други) и Педесетнице (глас четврти) и 2) каноне писане у говорном језику односно језику његове епохе. Примјеном правила о слоговима „јампског триметра“ у својим канонима Дамаскин се показује врским познаваоцем начина писања старогрчке поезије, начин који у фрагментима проналазимо још код Хомера у дјелу „Маргит“, које се приписује истоме писцу, али и код каснијих писаца Архилоха са Пароса, Симонида Аморгина и Ипонакса из Ефеса (Λυπουρλής, 2005: 47). Према новијој подјели, Дамаскинова дјела се дијеле у пет категорија: 1) филозофска, 2) богословска, 3) истраживачка, 4) пјесничка и 5) химнографска или музичка дјела (Παλαδόπουλος, 1904: 47–48). Од посебног значаја за свјетску књижевност јесу његова дјела настала усљед разних богословских питања, од којих можемо издвојити: „Извор знања“ (Dialectica) дјело које се састоји из два поглавља „Поглавља филозофских“ и „Тачног излагања православне вјере“ као и остала Дамаскинова дјела „Према одбацујућим“¹⁶ Свете Иконе“, „Разговор против Манихејаца“, „Разговор Сарацена и хришћанина“, „Животи Варлаама и Јосафа“, „Против јереси Несторијанаца“, „Одговор Иконоборцима“ и др.

Посебно значајна за наше истраживање јесу химнографска или музичка дјела Јована Дамаскина. У ову категорију можемо сврстати шездесет његових канона док према Евстратијадовом попису чак седамдесет и пет канона (Τωμαδάκης, 1993: 214), писаних у осам и девет пјесама, посвећених великим хришћанским празницима, као и светитељима. Сходно наведеном списку Дамаскинове каноне можемо подијелити на оне писане за велике хришћанске празнике (њих петнаест), на оне посвећене Богородици (њих двадесет и један) док су

¹⁴ Οὗτος ὁ ὅσιος Ἰωάννης καὶ μελωδὸς ὀνομάσθη, (Исто).

¹⁵ Јампски триметарски стих се углавном састоји од дванаест слогова. Међутим, не може се искључити нити постојање већег броја слогова у стиху због тзв. „дугих слогова“ који се, осим посљедњег слога у стиху, могу посматрати и као два кратка. (Λυπουρλής, 2005: 51)

¹⁶ Онима који одбацују.

остали канони посвећени разним хришћанским светитељима (Τωμαδάκης, 1993: 214). Између Дамаскинових канона посвећених великим хришћанским празницима можемо издвојити: канон првог гласа „Недељи Васкрса“ (Воскресенија дењ), канон шестог гласа Страдању Христовом (Чермноје...), канон петог гласа празнику Вазнесења (Спаситељу Богу в мори људи...) и канон првог гласа Томиној недељи (Днес...). Каноне Богородици сусрећемо у свих осам гласова, међу којима као најпознатије Дамаскиново стваралачко достигнуће можемо издвојити канон четвртог гласа, Успенију, „Отверзу уста моја“ (PG 96, 1864: 1364–1368). Између канона, стваралаштва Јована Дамаскина, посвећених хришћанским светитељима издвајамо каноне састављене из осам и девет пјесама од који су два шестог гласа, један Светом Василију Великом и други Светом Јовану Златоустом, два осмог гласа посвећени Светом Георгију и Светом Власију, један шестог гласа посвећен Николају Мирликијском као и дјелимично сачувани канон седмог гласа посвећен апостолу Петру (PG 96, 1864: 1372–1408). Истовремено, Јован Дамаскин је творац великог броја стихира на Господи возвах, стиховних стихира, литијских стихира, славословља и заупокојених тропара.

Круцијално дјело Јована Дамаскина или Мелода се може сматрати његов Октоих или Осмогласник. Управо састављање Октоиха, али и уопште Дамаскинов рад на систематизацији византијске музичке нотације (σχημογραφία) постаје и разлог додјеливања епитета „отац црквене музике“ од стране савремених истраживача византијске музике овом великом црквеном оцу. Наиме, на већ постојећем предању осмогласног појања, која већ постоји у Цркви, а може се датирати на основу „Сиријског осмогласника“ записаног од стране сиријског монаха и патријарха Антиохије у периоду између 512–518. године, монофизита Севира Антиохијског (Σεβήρος Αντιοχείας, +538) у првој половини V вијека (Μικροπαυδρεμένου, 2016: 95), Јован Дамаскин ствара свој Октоих (Осмогласник). Наведеним, Дамаскин систематизује нови богослужбени васкршњи круг од осам недјеља или седмица на бази осам гласова појања, сходно коме свака Недјеља овог круга има своје засебне васкршње стихире и каноне на суботњој вечерњој и недељном јутрењу као и засебну мелодију за сваку недељу тј. глас у коме се поје. Наведеним се унутар Цркве ствара један круг црквеног богослужења и појања од осам недеља или *столн* (Суботин-Голубовић, 2011: 54), који се након свога окончања понавља.

Дамаскинова верзија Октоиха се састоји од осам васкршњих служби суботње вечерње и недјељног јутрења писаних на основу преузетог осмогласног појања за богослужбене потребе његове црквене заједнице. Службе су подијелене на слједећи начин да сваки од осам гласова има своје засебне васкршње вечерње и јутрење, састављене од посебних тропара, стихира и канона, а писаних искључиво за тај глас (пр. тропар првог гласа на вечерњу црквенословенски облик „Камени запечатану“ изворни Дамаскинов „Τοῦ λίθου σφραγισθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων“, друго гласа тропар на црквенословенском „Јегда снизшел...“ изворни

Дамаскинов „Ὁτε κατῆλθες πρὸς τὸν θάνατον”...) (Ὀκτώηχος, 1883: 13, 34). Међутим, наредних вијекова услед наглог развоја црквене химнографије Дамаскинов Октоих трпи одређене допуне од стране других црквених химнографа. Ријеч је о дјелимичном прилагођавању Октоиха пракси тј. Типику, као и потребама Цркве Цариградске. Стога у данашњој верзији Октоиха поред Дамаскинових сусрећемо одређени број стихира које се приписују управо химнографима из Константинопоља: Анатолију Студиту (Ἀνατόλιος Στουδίτης), Павлу Аморејцу из манастира Евергетиде (Πάυλος ο Αμμορίου), Лаву VI Мудром (Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός, +912), Константину Порфиροгениту (Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, +959) и Теодору Студиту (Θεόδωρος ο Στουδίτης, +826).

Сходно закључцима ранијих и новијих истраживања на тему Октоиха, резултат Дамаскиновог стваралаштва јесу стихире на Господи возвах и тропари на суботње вечерње као и тропари, кондаци, сједални, стихире, канони Васкршњи и Богородици на недјељно јутрење, што јесте и вјероватно основна верзија Октоиха, док остали дијелови сачињавају интервенције од стране црквених химнографа током каснијих вијекова на основном Дамаскиновом дјелу. Према истим закључцима, стиховне стихире на суботњој вечерњој представљају резултат рада монаха Павла Аморејца, сабрата угледног цариградског манастира Евергетиде (Ракићевић, 2020: 17). „Тројични канони“ на полуноћници према сачуваној писаној химнографској традицији¹⁷ су дјело Митрофана из Смирне (Μητροφάνης Σμύρνης). Став Георгија И. Пападопула (Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος) писца са краја XIX и почетка XX и управника музичке школе у Истанбулу јесте да су стихире на јутрењу дјело византијског цара Лава Мудрог, ексапостилари дјело византијског цара и писца Константина Порфиροгенита, док се степена на недјељном јутрењу приписује ученом монаху са краја VIII и почетка IX вијека игуману цариградског манастира Студиу, Теодору Студиту (+826) (Παλαδόπουλος, 1904: 49–50). До размимоилажења ставова долази по питању тзв. „источних“ стихира на хвалите на недјељном јутрењу. Граматички облик који се користи при наводу ових васкршњих стихира у Октоиху јесте придјев у номинативу множине „источне“ (источне стихире), израз који се у изворном тексту наводи у истом граматичком облику, али средњег рода: Ἀνατολικά (Ὀκτώηχος, 1883: 30). Став ранијих истраживача на ову тему јесте да су ове стихире дјело ученика од Теодора Студита, цариградског химнографа са краја VIII вијека, Анатолија Студита (Παλαδόπουλος, 1904: 56). Са друге стране, новији истраживачи, од којих је најистакнутији Евстратиadis (Γωμαδάκης, 1993:

¹⁷ Октоих штампан у грчкој штампарији „Финикс“ у Венецији 1883. године, у периоду након ослобођења од отоманског ропства и стварања јелинске државе, на почетку недјељне службе полуноћнице након наслова „Канон Тројични“ наводи „ποίημα Μητροφάνους“ односно „поезија тј. стваралаштво Митрофаново“, (Ὀκτώηχος, 1883: 13).

216), због њиховог карактеристичног назива „источне стихире“, наговјештавајући да је ријеч о истоку тј. Светој земљи, у којој Дамаскин живи и ствара, ове васкршње стихире приписују Јовану Дамаскину.

Дамаскин при стављању својих текстова у мелодију користи један доста ранији начин који се налази у употреби на истоку и подразумијева употребу заобљених музичких знакова (αγκιστροειδής: облик удице). Наведени знакови, према истраживачима црквене музике, се разликују од данашње неумске нотације и имају облике, односно умногоне подсећају на хијероглифе старог египатског писма (Παπαδόπουλος, 1904: 48). Према овом начину се изнад сваког слога или ријечи постављају наведени заобљени знаци који зависно од случаја до случаја могу представљати један или више гласова или чак једну цијелу мелодију. Односно, одређени дијелови једног одломка или тропара, стихире, могу се изводити на више начина. Наведени начин се од стране корисника новог неумског облика нотације одбацује уз образложење да је због нејасноћа учење на овај начин умногоне отежано (Παπαδόπουλος, 1904: 48).

3) Вријеме стварања Дамаскинових „филозофских“ и химнографских дјела

Према утврђивању временског оквира стварања Дамаскинових дјела посебно значајни се показују одломци и текстови Дамаскиновог живота, писани непосредно након његовог уснућа и тријумфа над јереси иконоборство, крунисаним Седмим васељенским сабором.

Податке које проналазимо у византијским изворима писаним након VIII вијека, уопште су сагласни са почетком Дамаскиновог књижевног стваралаштва и хронолошки се стављају у временски тренутак након окончања његовог образовања са братом Космом код великог учитеља Косме из Калабрије „од стране једног учитеља научени“¹⁸ и у наставку напуштања породичног посједа у престоници Халифата, граду Дамаску „богатство породично напусти“¹⁹ и примања монаштва „постаде монах“²⁰ у Светој земљи.

Доста потпуније податке о почетку Дамаскиновог стваралаштва нам пружа „Синаксар“ односно „Мјесецослов“ императора Василија II²¹, састављен у другој половини X вјека. Писац „Мјесецослова“ Дамаскинову „филозофску“²² – „против иконоборачку“ али и химнографску стваралачку књижевну активност хронолошки поставља

¹⁸ Παρ' ἐνὸς διδασκάλου ἐκπαιδευθέντες, (PG 94, 1864: 501 A).

¹⁹ πατρικὸν πλοῦτον καταλιπὼν, Исто.

²⁰ γέγονε μοναχὸς, Исто.

²¹ Synaxario Basilii imperatoris, се налази у Библиотеци Ватикана Ms. Vat. gr. 1613.

²² καὶ μάλιστα φιλόσοφα... (PG 94, 1864: 508 D).

управо у период након његовог напуштања посједа у Дамаску и у наставку примања монашког пострига у Светој земљи, али и појаве јереси иконоборства: „богатство отачко напусти, са Космом постаде монах, много текстова пјесама и мелодија на свете празнике (написа), и посебно на велику седмицу Пасхе. Тада Свети Јован снагом својих ријечи, и доказима из Светог писма надјачаше иконоборца јерес“²³. Дакле, сходно подацима које проналазимо код писаца из прве постдамаскинове епохе, исти црквени писац велики дио својих дјела, под која сврставамо и Октоих као и друга „филозофска“ и химнографска дјела, саставља након примања монаштва односно током другог дијела свога живота, који се поистовјећује са боравком у Лаври Светог Саве Освећеног поред Јерусалима.

Особито важан се показује помен борбе против иконоборца. Византијски цар Василије II састављајући одломак свога „Мјесецослова“ о Дамаскиновом стваралаштву, посебан акценат, поред Дамаскиновог химнографског стваралаштва, ставља на његову борбу против „царева јеретика“²⁴ у циљу „владавине древних правила“²⁵ по питању поштовања икона: „и доказима из Светог Писма надјачаше иконоборца јерес“. Наведени Василијев податак се показује од круцијалног значаја јер нам почетак Дамаскиновог „филозофског“ стваралаштва, израз под којим се подразумевају богословска Дамаскинова дјела, ставља у одређени временски тренутак, а који се може поистовјетити са почетком јереси иконоборства, односно издавањем званичног царског указа против икона од стране цара Лава III Исавријанца (Λέων Γ΄ Ἰσαυρός, +741) 726. године у Константинопољу (Θεοφάνους, 2007: 1094–1095; Φειδάς, 1997: 85; Острогорски, 1996: 170). Међутим, узимајући у обзир чињеницу да Јован Дамаскин живи и ствара унутар граница огромног Омејадског халифата, а не у Византији, не можемо искључити нити чињеницу утицаја и нешто ранијег халифатског указа из јула 721. године²⁶ против икона (Vasiliev, 1956: 25-26), издатог од стране халифа Јазид II (Yazid ibn Abd al-Malik ibn Marwan, 720-724), на почетак Дамаскиновог „филозофског“ стваралаштва.

Сходно наведеном, вријеме настанка Дамаскинових „филозофских“ као и химнографских дјела, под која сврставамо и Октоих, јесте период

²³ πατρικὸν πλοῦτον καταλιπὼν, γέγονε μοναχὸς μετὰ καὶ Κοσμᾶ οὗ τινος πολὺς ὁ λόγος τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἑορταῖς ποιημάτων καὶ μελωδιῶν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγάλῃ ἑβδομάδι τοῦ Πάσχα. Ὁ οὖν ἅγιος Ἰωάννης τῇ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεσιν κατήσχυε τὴν τῶν Εἰκονομαχῶν αἵρεσιν. (Исто: 501 D – 504 A)

²⁴ παρὰ τῶν αἰρετικῶν βασιλέων. (Исто: 504 A)

²⁵ τὴν ἀρχαίαν θεσμοθεσίαν κρατεῖσθαι. (Исто: 504 D)

²⁶ ...elapsed from the moment of the issuance of the edict of Yazid's death of January 27, 724, supplies us, for the time of the edict, the month of July, A.D. 721. (Vasiliev, 1956: 47)

између издавања омејадског указа из 721. године и 749. године, која се узима за годину Дамаскиновог уснућа. Наведено у потпуности одговара црквено-историјској тези о Дамаскиновом одласку у Свету земљу током патријарховања Јерусалимском патријаршијом од стране јерусалимског патријарха Јована (Ιωάννης, 706–735).

4) Политичке и црквене околности које владају током стварања Дамаскиновог Октоиха

Јован Дамаскин своје дјело Октоиха ствара током једног временског периода након губитка византијског суверенитета на Балканском полуострву и Блиском истоку, наглог успона арапске државности, осуде и дјелимичног повратка монотелитства као државне религије у Византији, као и жару борбе православних за заштиту икона након издавања Лавовог „иконоборачког“ указа из 726. године. У наставку рада ћемо описати политичке и црквене околности које владају у Византији и Омејадском халифату током периода стваралачке активности Јована Дамаскина.

4.1) Византија (641–743. године)

Византија Дамаскинове епохе јесте малоазијска држава дубоко исцрпљена унутрашњим династичким сукобима око престола који трају још од 641. године, односно уснућа византијског цара Ираклија као и значајним губљењем византијских области на истоку Царства. Осипање византијских територија на Блиском истоку почиње другим дијелом Ираклијеве владавине (632–641. година) и наставља се током владавине његових директних наследника: Константина III (Κωνσταντίνος Γ', +641), Ираклеона (Ηρακλεωνάς, +641), Констанса II (Κώνστας Β', 641–668), Константина IV Погоната (Κωνσταντίνος Δ' Πογωνάτος, 668–685) и Јустинијана II (Ιουστινιανός Β' Ρινότητης, 685–695, 705–711). Особито значајан по овом питању јесте период од 695. до 717. године карактеристично прозван раздобље „двадесетогодишњег безакоња“ (Εικοσαετοῦς Αναρχίας) када се током овог кратког временског периода на византијском престолу мијења чак шест византијских владара. Период након другог опсједања Константинопоља од стране Омејада 717–718. године, односно владавина династије Исавријанаца се може узети као раздобље стабилизације прилика у Византији.

Византија прве половине VIII вијека јесте малоазијска држава чије се сјеверне границе налазе на Црном мору, периодично се протежући и на простор данашње јужне Украјине (Полуострво Крим, Херсон). Источне границе ове малоазијске државе јужно почињу од ушћа ријеке Каликанд (Göksu) у Средоземно море тј. западно од византијског града Тарса, односно данашњих градских средина Адана и Мерсин и сјевероисточно се завршавају на области данашње турско-грузијске државне границе. Јужна граница Византије јесте Средоземно море са острвима Критом и

Родосом као и другим мањим средоземним острвима. Западне границе Византијског царства прелазе на европски континент и обухватају област Тракија до града Созопоља са острвима у Јонском мору (Цветковић, 2016: 34). На Балканском полуострву током овог временског раздобља Византија посједује дијелове Тесалије, Пелопонеза и Атике. Такође, унутар византијског суверенитета се налазе дијелови Италије: Равенски Егзархат, Венеција и Истра као и дукатат Рима, Напуља и Калабрије.

Разлози слабљења Византије се налазе у кризи насталој у оквиру Источног Римског Царства након владавине Јустинијана Великог (Ιουστινιανός Α΄ Μέγας, 527–565), успону арапске државности током прве половине VII вијека као и претензијама Арапа према византијским територијама Блиског истока. Већ у првим годинама након формирања првог тј. Рашидун халифата (Rashidun Califate, 632–661), Персија као и дијелови Византије: Дамаск, цијела Сирија, град Емеса и након историјске битке код Голанске висоравни у кланцима ријеке Јармук (20. август 636. године) (Острогорски, 1996: 126) Јерусалим, Египат, Антиохија, средоземна лука Кесарија Приморска у Палестини (640. године), као и средоземна острва Кипар (648. године), Родос (653. године), Кос и Хиос се налазе под влашћу Арапа (Θεοφάνους, 2007: 899–927). Посебно важним за Византију се показује губитак Египта, чиме долази до прекида снабдијевања Византије житарицама из плодних равница око ријеке Нила.

Арапска освајања византијских територија се настављају и током другог по реду халифата, Омејадског. Омејади предвођени халифом Муавијом I (Mu'āwīyah ibn Abī Sufyān, 661–680), након преузимања власти у Халифату и преноса државне престонице у град Дамаск, из византијског суверенитета 663. године успијевају изузети дио Сицилије (Θεοφάνους, 2007: 942–945) као и у наставку 670. године полуострво Кизику (Острогорски, 1996: 138) на јужном дијелу Мраморног мора са градом Смирном (672. године) (Острогорски, 1996: 138). Наведено доводи до првог и тешког четворогодишњег опседања града Константинопоља од стране Омејада у периоду од 674 до 678. године (Θεοφάνους, 2007: 958–959). Међутим, након дугогодишњег безуспјешног опседања Константинопоља, а након огромног устанка Мардаита на простору Либана, омејадска страна се принуђава на повлачење и потписивање за њих једног неодговарајућег „тридесетогодишњег примирја“, сходно коме се Омејади византијској страни обавезују на плаћање пореза: „уступа се Ромејској држави од стране Агарјана злата три хиљаде и мушкараца заробљеника педесет и коња чистокрвних педесет“²⁷. Међутим, према византијском летописцу Теофану Исповједнику, омејадски халиф Абд ал-Малик ибн Марван

²⁷ Παρέχεσθαι τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν χρυσοῦ χιλιάδες τρεῖς καὶ ἄνδρας αἰχμαλώτους ὕ' καὶ ἵπλους εὐγενεῖς ὕ'. (Θεοφάνους, 962–963)

(Abd al-Malik ibn Marwān, 685–705) 6183. византијске односно 690–691. године н.е. користи смјену на византијском политичком врху 685. године и долазак младог, неискусног, шеснаестогодишњег цара Јустинијана II на византијски престо и због афере са новим златним кованицама поништава омејадско-византијско примирје (Θεοφάνους, 2007: 988–989). Нова политичка ситуација доводи до сукоба двије стране у бици Севастопоља вјероватно²⁸ у Киликији 6184. византијске односно 691–692. године у којој учествује и тридесет хиљада Склава (Komatina, 2014: 33–39). Тежак пораз византијских трупа резултира падом Јерменије и дијела Персије (Θεοφάνους, 2007: 992–993) као и у наставку 695. године дијелова Четврте Јерменије под Омејаде.

Раздобље у историјској науци специфично окарактерисано као период „двадесетогодишњег безакоња“ у Византији, током кога долази до смјене Ираклијеве династије као и честих државних преврата под покровитељством цариградских политичких партија резултира губљењем низа области и византијских градова у Малој Азији. Омејади предвођени халифом Абд ал-Малик и у наставку његовим сином и директним насљедником халифом Ал Валид ибн ал-Малик (Al-Walid ibn al-Malik, 668–715) у временском раздобљу између 697. и 716. године из византијског суверенитета успијевају изузети град Картагину и Сјеверну Африку, као и централне малоазијске византијске градове и области у непосредној близини Константинопоља: Тиану, Илиполи, Киликију, Амасију, Мистхију, Антиохију Писидије, Галатију, Пергам и дијелове Амореје и Кападокије. Према подацима које проналазимо код византијског летописца Теофана Исповједника, византијска страна предвођена царем Анастасијем II (Αναστάσιος Β', 713–715) се спрема за друго тешко опсједање града Константинопоља (Θεοφάνους, 2007: 1040–1041).

Омејадској страни свакако погодује унутардржавни сукоб у Византији између присталица цара Анастасија и његовог противника Теодосија (Θεοδόσιος Γ', 715–717). Сукоб се завршава Анастасијевом детронизацијом. Међутим, испловљавањем омејадске флоте према Византији долази до окончавања периода „двадесетогодишњег безакоња“ и мирне предаје власти од стране Теодосија одважном и искусном војсковођи из теме Анатоликон, Лаву Исавријанцу (Θεοφάνους, 2007: 1056–1059). Са Лавовим примањем царства у Византији долази на власт мало азијска династија Исавријанаца (717–802).

Омејадска огромна флота се августа мјесеца 717. године (Острогорски, 1996: 165) налази у насељима Магнавра и Кикловио (Седам кула) (Θεοφάνους, 2007: 1072–1073) поред градске „Златне капије“, на дијелу гдје се на византијске одбрамбене зидове може дјеловати истовремено са двије стране: копнене и поморске. Врло брзо,

²⁸ Пошто постоји више локација под овим називом.

Омејади прелазе у Тракију и Галату на предјелима до Клидија (Θεοφάνους, 2007: 1072–1073). За овај циљ, опседање Константинопоља, омејадски халиф Сулејман ибн Абд ал-Малик (Sulayman bin Abd al-Malik, 715–717) ангажује и двије допунске флоте: Африке и Египта (Θεοφάνους, 2007: 1076–1077). Међутим, одлучност византијског цара Лава у одбрани града, војни савез са бугарским ханом Тервелом (Θεοφάνους, 2007: 1076–1077; Острогорски, 1996: 165; Φειδάς, 1997: 84), ледена сто дневна зима која погађа Тракију 717. године (Θεοφάνους, 2007: 1074–1075), изум „поморска ватра“ (πῦρ θαλάσσιον)²⁹, несташница намирница и болест код Омејада, али прије свега уснуће халифа Сулејмена октобра 717. године (Θεοφάνους, 2007: 1074–1075) доводе до пораза омејадске флоте и повлачења са зидова Константинопоља 718. године.

Временско раздобље које почиње другим дијелом владавине халифа Омара II (Omar ibn Abd al-Aziz, 717–720) се може сматрати почетком периода опадања политичке и војне моћи Омејадског халифата (Армстронг, 2002: 125). На претходни догађај утичу честе смјене на престолу Халифата, велики војни порази у Европи и Азији као и чести устанци унутар халифата. Са друге стране, византијски цар Лав III у временском раздобљу током и након омејадског опседања Константинопоља 717-718. године успијева обновити стара савезништва са бугарским ханом Тервелом као и хаганом народа Хазара, Бихаром. Потврда овог другог савезништва јесте и први брак његовог сина Константина V (Κωνσταντίνος Ε΄ Κομρῶνυμος, 741–775), византијске 6224. односно 731/2. године са хагановом кћерком Чичека (Џицека), која на крштењу добија име Ирина (Θεοφάνους, 2007: 1110–1111). Наведеним војним савезништвима се зауставља даље напредовање Омејада према сјеверу (Φειδάς, 1997: 84–85). Међутим, и поред стравичних унутрашњих проблема Омејади излазе у поход на византијске територије. Исти из византијског суверенитета изузимају области до града Тиане у Кападокији и опседају град Никеју. Међутим, 740. године у бици са византијским одредима код Акроина, предвођени царем Лавом III и његовим сином Константином V (Θεοφάνους, 2007: 1116–1117), Омејади доживљавају катастрофалан пораз.

Византијски цар Лав III Исавријанац и поред огромних успјеха на дипломатском, војном и државном нивоу доношењем „иконоборачког“ указа из 726. године Византију уводи период кризе и превирања, које ће у Византији трајати више од једног вијека 727–843 (Φειδάς, 2015: 767). Указом, а сходно својим религијским увјерењима, цар настоји удаљити иконе од вјерника као и њихово одстрањивање (ἀφανίσει αὐτὰς) из византијских храмова (Mansi XII, 959 D). О религијским убјеђењима Лава III по питању поштовања икона сазнајемо из прве посланице

²⁹ Изум је дјело Калиника архитекте из Илијуполија Сиријског, научника који пребјегава на византијску страну (Θεοφάνους, 2007: 960–961).

Григорија II папе Римског (Papa Gregorius Secundus, 715–731) упућене цару Лаву. У овој посланици римски папа у свом питању цару о иконама открива његов став о истима: „сада пак говориш, како идола врсту представљају, и да су они који се њима поклањају, идолопоклоници?“³⁰. Лавов иконоборачки указ као и у наставку на „тајном“ састанку према Теофану Исповједнику одржаном 7. јануара 6221. византијске односно 728/9. године н.е. у Тривуналију деветнаест акувита, удаљавање патријарха Германа (Γερμανός Α', 715-730) и постављање за новог цариградског патријарха иконоборца Анастасија (Αναστάσιος, 730–754), утиче на римског папу Григорија II да порезе Рима и Италије задржи и у наставку одвоји Рим и друге византијске области Италије од Византије (Θεοφάνους, 2007: 1106–1109; Острогорски, 1996: 172). Наведено доводи до оштрих реакција цара Лава Исавријанца.

Након смрти византијског цара Лава III 741. године Византија 742–743. године постаје поприште огромног грађанског сукоба. Ратове против Омејада које предводи нови византијски цар Константин V Копроним искориштава његов зет и близак сарадник Артавазд (Αρταβάσδ, +743) те преузима власт у Константинопољу и Тракији и од стране патријарха Анастасија (πατριάρχης Αναστάσιος, 730–754) се крунише за новог цара Византије (Острогорски, 1996: 174; Φειδάς, 1997: 88). Млади византијски цар Константин добија подршку од већине малоазијских тема и након опседања града Константинопоља успијева повратити власт. Артавазд се из Константинопоља успијева повући бродом и преко теме Опсикион и заштиту пронаћи у дворцу у Пузани, гдје је касније ухваћен са своја два сина, ослепљен и убијен (Θεοφάνους, 2007: 1140–1141).

4.2) Омејадски халифат (661–750)

Уснућем исламског пророка Мухамеда (632. године) власт у Халифату се насљедно преноси на његова четири највернија пратиоца „рашидун“ (православни, исправно вођени, савршени) халифа (вође): Абу Бакр (Abd Allah ibn Abi Quhafa, 632–634), Умар (Umar ibn al-Khattab, 634–644), Утман ибн Афан (Uthman ibn Affan ibn Abi al-As, 644–656) и Али ибн Аби Талиб (Ali ibn Abi Talib, 656–661). Халиф, сходно исламском вјеровању, након Мухамедове смрти наставља његово дјело управљања умом (исламском заједницом) (Άρμστρουκ, 2002: 122). Први арапски халифат, а због повезаности халифа са Мухамедом се назива Рашидун халифат (632–661). Формирањем Рашидун халифата долази до наглог успона арапске државности на Блиском истоку и територијалног проширења на рачун других држава. Хронолошки, током владавине првог халифа након Мухамеда, Абу Бакра 632–634. године, Арапи

³⁰ νῦν δὲ λέγεις, ὅτι εἰδῶλον τύπον ἀναπληροῦσι, καὶ ὅτι οἱ προσκυνοῦντες αὐτάς, εἰδωλόλατρα; Mansi XII, 959 D.

успијевају освојити цијелокупно Синајско полуострво и своју власт проширити на предјелима према Јерусалиму и Гази. За разлику од њега други халиф Умар током периода своје владавине 634–644. године осваја дијелове Персије око ријека Тигра и Еуфрата са градом Ктесифоном, након чега Арапи настављају освајања према Средоземном мору и запосједају византијске области: Сирију, Либан, Палестину и Египат са градовима Антиохијом, Дамаском, Едесом, Јерусалимом, Александријом и Барком (Θεοφάνους, 2007: 899–927).

Посебно занимљиво јесте освајање Палестине и Јерусалима 638. године. Према подацима које сусрећемо код византијског летописца Теофана Исповједника, халиф Умар град преузима након усмених гаранција о безбједности Палестине и Јерусалима датих ученом јерусалимском патријарху Софронију I (πατριάρχης Σωφρόνιος Α΄, 634–638): „обећање је примио о безбједности цијеле Палестине“³¹. Према истом летописцу, халиф у град након његовог преузимања улази у прљавом одијелу од камиље длаке и након убјеђивања позајмљује одијело од патријарха Софронија (Θεοφάνους, 2007: 902–903). Након уласка у град, халиф захтијева да му се покаже мјесто на коме је некад био јудејски храм срушен мјесеца августа 70. године (Γρηγορίου ιεροδιάκονου του Παλαμά ΑΩΞΒ΄, τκ΄-τκα΄) током периода Првог јудејског рата. Наведени гест халифа буди нескривене наде Јудеја о поновној изградњи јерусалимског храма на гори (Sibag – Montefiore 2022, 272–273).

Трећи по реду халиф након Мухамеда, Утман током периода своје владавине 644–656. године границе Халифата западно проширује на области Сјеверне Африке, сјеверно обухватајући области између Црног и Каспијског мора и источно обухватајући простор између азијске ријеке Аму Дариа (lat. Oxus; ελλην. Ωξος) и Персијског залива. Међутим, убиства двојице посљедњих халифа Утмана (656. године) и Алија (661. године), прва *фитна* (унутархалифатски сукоб), преузимање власти од стране династије Омејада доводи до престанка постојања Рашидун халифата, преноса престонице Халифата из Медине у сиријски град Дамаск и формирања новог Омејадског халифата (Армстрoук, 2002: 130–131, 133–134, 135–140).

Убиством халифа Алија од стране његових насљедника се формира посебан шиитски правац унутар ислама који заступа мишљење да су прва три рашидун халифа неправедно преузела власт од Алија те да право на управљање *умом* припада искључиво онима који су у крвном сродству са исламским пророком Мухамедом и халифом Алијем. Под каснијим утицајем хришћана који прихватају ислам (тзв. Маули), Али се сматра за отелотворење божанства на земљи (Армстрoук, 2002: 122).

Период територијалног напредовања Халифата се наставља и током другог по реду Омејадског халифата. Током владавине првих шест

³¹ Λόγον ἔλαβε πάσης Παλαιστίνης ἀσφαλείας. (Θεοφάνους, 2007: 902–903)

халифа, Муавије I, Јазид I (Yazīd ibn Mu'āwīyah ibn Abī Sufyān, 680–683), Муавије II (Mu'āwīyah ibn Yazīd, 683–684), Марвана I, Абд Ал Малика и Ал Валида I, Омејади запосједају Кизику и Смирну као и велики дио византијски територија након чега долази до првог великог неуспјешног опсједања византијске престонице, града Константинопоља (674–678. године) и устанка Мардаита у брдским предјелима данашњег Либана (Θεοφάνους, 2007: 960–961). Након војног неуспјеха под зидинама града Константинопоља и у наставку бродолома омејадске флоте у Средоземном мору остарјели халиф Муавија се принуђава са Византинцима у Дамаску 678. године потписати једно за њих неповољно „тридесетогодишње примирје“ (Φειδάς, 1997 : 81; Острогорски, 1996: 139). Огроман успјех Омејада се може сматрати освајање значајног центра цивилизације и средоземне луке града Картагине 697. године (Φειδάς, 1997 : 82) као и у наставку током владавине халифа Ал Валида I (705–715. године) територијално проширивање Омејадског халифата на предјеле Сјеверне Африке и Пиринејског полуострва (Армстроук, 2002: 149). Наведеним догађајем Омејадски халифат, не убрајајући посједе над средоземним острвима и краткотрајно освајање Тракије, по први пут територијално излази на европски простор. Истовремено Омејади на сјеверу Халифата освајају велики број византијских централних територија. Међутим, смрт халифа Сулејмана (717. године), слом омејадских трупа под зидинама Константинопоља током другог опсједања града 717–718. године (Θεοφάνους, 2007: 1072–1079), честе смјене на престолу Халифата (Сулејман-Умар-Јазид), пропаст омејадског аграрног сектора који није издржао нагло проширење Халифата (Армстроук, 2002: 151) као и смањени приходи у државној каси од пореза³², Омејадски халифат уведе у период дестабилизације.

Омејадски халиф Хисхам I (Hisham ibn Abd al-Malik ibn Marwan, 724–743. године) концентрисањем државних надлежности у рукама халифа као и реформама у државном сектору настоји оздравити државни организам. Међутим, након успјешног војног похода омејадских одреда у областима Бордоа и Бургундије слиједе два катастрофална пораза омејадских трупа, први на европском тлу од стране франачког вође Карла Мартела (Charles Martel, 688–741)³³ у бици код Пуатјеа 10. октобра 732. године (Армстроук, 2002: 149-151) као и у наставку други пораз у Малој Азији од стране Лава Исавријанца и његовог сина Константина у бици код Акроина 740. године (Θεοφάνους, 2007: 1116–1117). Порази омејадских трупа код Константинопоља (718. година), Пуатјеа (732. година) и Акроина (740. година) доводе до слома Омејадског халифата. Паралелно са тешким поразима, груписање

³² Халиф Умар (717–720) јесте први који народу *дхилмс* (Хришћанима) који прихвате ислам даје олакшице у виду ослобађања од пореза. Наведено доводи до пада пореских прихода у државној каси Халифата (Армстроук, 2002: 151).

³³ Због битке добија назив „Чекић“.

државних надлежности у рукама халифа изазива огроман револт код опозиције предвођене шиитима из Корасана³⁴. Револт је испраћен захтјевима да се управљање Халифатом уступи директним потомцима исламског пророка Мухамеда (Tillier, 2009: 1). Побуњеници у црном, предвођени Абу Муслимом 743. године у областима данашњег Ирана подижу један устанак ширих размјера. Омејадски халиф Марван II (Marwan ibn Muhammad ibn Marwan, 744–750) желећи окончати устанак на истоку Халифата у области данашњег Ирака шаље омејадске војне трупе. Међутим, у бици која се догодила јануара 750. године на ријечи Заб (Θεοφάνους, 2007: 1153)³⁵ халифове војне трупе доживљавају катастрофалан пораз од стране устаника из Корасана. Након побједи устаници преузимају власт у цијеломе Халифату и за новог халифа бирају Абу ал-Абаса или ал-Сафаха (Abu al-Abbas Abd Allah ibn Muhammad ibn Ali ibn Abd Allah, 749–754)³⁶ који се налази у директној крвној повезаности са исламским пророком Мухамедом. Смјенама у Халифату из 750. године власт у истом преузима династија Абасида (Abbasid Dynasty, 750–1517). Престоница Халифата се преноси у град Куфу.

Основна карактеристика владавине Омејада, поред напуштања традиционалне престонице у граду Медини и преноса исте у сиријски град Дамаск, јесте удаљавање од основних начела владавине халифа, једнога несвјетовног вође и „првог међу једнаким“ (Армстроук, 2002: 140) унутар *уме* и прихватање династијског наслједног права (монархије) у управљању Халифатом (Армстроук, 2002: 149).

Престанком владавине династије Омејада (750. година) територије Омејадског халифата се простиру на три континента: азијском, афричком и европском континенту. На азијском континенту током наведене епохе Омејадски халифат обухвата територије до Индијског океана на југу, Африке и Средоземног мора са острвом Кипар на западу, Црног, Каспијског и Аралског мора, кавкаских планина и централноазијске ријеке Сир Дарија на сјеверу као и ријеке Инд на истоку. На афричком континенту Омејадски халифат захвата сјеверосредоземни појас овог континента са Египтом, Кирином и Триполијем као и станиште народа Бербери³⁷ на сјеверозападном дијелу овог континента. На европском континенту Омејадски халифат у периоду династичких смјена у Халифату 750. године захвата Пиринејско полуострво, као и европске области до града Тулуза.

Остатке Омејадског халифата сусрећемо на европском простору, на југу Пиринејског полуострва у области Андалузија. Након бијега династије Омејада из Дамаска, убистава и прогона истих, унук великог

³⁴ Сјевероисточни дијелови Персије.

³⁵ Ријека у данашњом Ирану.

³⁶ Tillier, 2009: 1; (Армстроук, 2002:152–153).

³⁷ Алжир и Мароко.

омејадског халифа Хисхама I, Абд Ал Рахман (Abd al-Rahmān, 756–788) напушта Дамаск и инкогнито путује по истоку Халифата након чега бива прихваћен од стране становника Андалузије за њиховог новог управника. У периоду успона Ал-Андалузије, његов наследник Абд Ал Рахман III (Abd al-Rahmān III, 929–961) се 929. године проглашава халифом са сједиштем у граду Кордоби (John van der Krogt, 2012: 1317). Током периода владавине Омејада Ал-Андалузијом овај европски Халифат постаје најзначајнији умјетнички и научни центар западног Средоземља³⁸.

4.3) Црквене околности

Политичке околности са краја VII и почетка VIII вијека изнесене у два претходна поглавља утичу на црквене околности које владају у тренутку стварања Дамаскиновог Октоиха, али и цијелокупног његовог стваралаштва.

Јован Дамаскин, као што излажемо у првом поглављу овог рада, након периода подучавања од стране ученог Косме из Калабрије, са братом Космом напушта омејадску престоницу Дамаск и одлази у Свету земљу. Тамо, на истоку Омејадског халифата у Лаври Светог Саве Освећеног ствара своја филозофска и химнографска дјела. Ријеч је о крајевима, у ранијој литератури са половине V вијека, специфично окарактерисаним као „три Палестине“ (Mansi VII: 180 D) који према договору донесеном на седмој сједници Четвртог васељенског сабора у присуству и „конзулатством нашег владике Маркиона вјечнога Августа“³⁹ црквено потпадају под јурисдикцију Јерусалимске патријаршије.

Црквене прилике или околности које владају током Дамаскинове епохе тј. периода писања његовог Октоиха, али и цијелокупног његовог стваралаштва можемо подијелити у двије групације: прву, под коју се убрајају црквене околности из Дамаскиновог живота, а прије његовог одласка у Јерусалим и другу, под коју можемо сврстати црквене догађаје и околности који се догађају током његовог боравка у Манастиру Светог Саве Освећеног.

Јерусалим прије Дамаскинове епохе представља град који постепено губи карактер хришћанског града – „Новог Јерусалима“⁴⁰, одлику коју поприма Константиновом владавином (306–337) Римске Империје и постаје град у коме живе хришћани, Јевреји и припадници исламске

³⁸ Опширније о овој теми код Susana Calvo Capilla у чланку "The Visual Construction of the Umayyad Caliphate in Al-Andalus through the Great Mosque of Cordoba".

³⁹ Ὑπατείας τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν Μαρκιανοῦ τοῦ αἰωνίου Ἀγούστου. Mansi VII: 177 C.

⁴⁰ ἡ νέα κατασκευάζετο Ἰερουσαλήμ. Εὐσεβίου του Παμφίλου, 1857: 1093 B.

религије. Због изразитог поштовања исламског пророка Мухамеда према праоцу Авраму као и старозавјетним пророцима Давиду и Соломону други по реду рашидун халиф Умар, према подацима које сусрећемо код Теофана Исповједника, већ византијске 6135. године односно четири године након преузимања Јерусалима (632–633. године) почиње радове на изградњи Куполе на „Брду Храма“ (Θεοφάνους, 2007: 928–929). Изградња Куполе се дешава на локалитету гдје се до Титовог (Titus Flavius Vespasianus, 79–81) освајања Јерусалима 70. године налази јудејски храм, а након Адрианове (Publius Aelius Traianus Hadrianus, 117–138) обнове Јерусалима римски храм посвећен римском божанству Јупитеру Капитолском „други храм Јупитеру сазидавши...“⁴¹. Локација старог јудејског Соломоновог храма заузима посебну позицију у сакралном исламском простору јер на истој, према одређеном кругу вјеровања, праотац и Арапа⁴², Аврам чини своју жртву, Соломон подиже храм Богу, Мухамед чини своје „Ноћно путовање“ али и на истом ће се према истом вјеровању десети судњи дан (Sibag – Montefiore, 2022: 284). Радови на „Куполи на гори“, сходно новијим истраживањима се завршавају за вријеме владавине халифа Абд ал-Малик 691. године (Армстронг, 2002: 143). Ријеч је о једном доминантом вјерском објекту изграђеном под јаким утицајем византијско-сиријске архитектуре који трајно мијења архитектуру овог града. Јужно од Куполе, на локацији брдо храма, подиже се монументална џамија Ал-Акса (Al-Aksa). У савременој литератури исламски сакрални објекти на гори носе јединствен назив Ал-Акса. Археолошка истраживања обављена у Јерусалиму крајем претходног вијека на простору јужне капије поред византијског насеља и археолошке локације ранијег кампа римске Десете легије (Legio X Fratensis) (Bieberstein, 2007: 136) откривају остатке халифатских вјероватно троспратних и четвороспратних зграда повезаних крвним мостом са Ал-Аксом (Sibag – Montefiore, 2022: 284–285).

У Константинопољу у периоду прије Дамаскиновог напуштања Дамаска и одласка у Свету земљу се одржава засједање Петог и десет година касније Петошестог васељенског сабора. Пети васељенски сабор се заказује након периода нестабилности како у Цркви тако и у Византији, изазване појавом јереси монотелитства и моноенергизма. Сабор се заказују у једном крајње политички специфичном тренутку који почиње повлачењем омејадских трупа из Византије након опсједања Константинопоља 677–678. године, потписивања тзв. „тридесетогодишњег примирја“ са Византинцима, смрти великог халифа

⁴¹ ναὸν τῷ Διὶ ἑτερον ἀντεχειραντος. (Cotton Paltiel & Ecker, 2019: 685)

⁴² Према арапском вјеровању народ Арапи воде поријекло од Аврамовог сина са Агаром Исмаила. Наведени догађај утиче на Арапе да се уздигну на љествици источних народа као народ у директној крвној вези и наслједник праоца Аврама. (Армстронг, 2002: 113).

Муавије I и избора његовог сина Јазиди I за новог халифа Омејадског халифата априла 680. године. Саборска засједања се одржавају у цариградској палати Трул (*παλάτι Τρούλος*) са почетком засједања 7. новембра 680. године и са својим завршетком 16. септембра 681. године. Саборско засједање се одржава под покровитељством византијског цара Константина IV Погоната. Ријеч је о једном временски најдужем сабору који броји навећи број засједања, чак њих осамнаест (Mansi XI, 208–633). За сабор у Константинопољу 680. године, а због улоге ученог јерусалимског патријарха Софронија у противмонотелитској борби (Mansi XI, 461–509) је посебно заинтересована јерусалимска страна. Пети васељенски сабор се завршава осудом јереси монотелитства и моноенергизма, потписивањем Ороса сабора од стране 174 окупљена епископа. Десет година касније, 691. године, на истој локацији у цариградској палати Трул (Острогорски, 1996: 151) од стране византијског цара Јустинијана II Ринотмита (Mansi XII, 47) се сазива ново тијело сабора. Исто се од стране новијих истраживача црквене историје посматра као логички наставак Шестог, али и Петог васељенског сабора, због чињенице да се исти не баве тематиком доношења нових канона (Φειδάς, 2015: 760–761), те стога и добија карактеристичан назив: Петошести сабор (lat. Quinisextum, ελλ. Πενθέκτη). Сабор током свога засједања доноси 102 нова канона.

Политичка напетост у Византији настала усљед јаке монотелитске кризе не јењава нити након Шестог васељенског сабора. Државним превратом у Византији 711. године након неуспјелог војног подухвата у Херсони на власт, уз јаку подршку странке цариградских монофизита, долази монофизита по опредјељењу, Јерменин Филипик Варданис (Φιλίππικός Βαρδάνης, 711–713) (Φειδάς, 1997: 82). Устаници током државног преврата у нападу на Константинопољ у насељу Даматри хватају и одсијецају главу цару Јустинијану II Ринотмиту док иза храма у Влахерни убијају и његовог сина, из брака са хазарском принцезом, Тиверија (Θεοφάνους, 2007: 1030–1033). Убиством цара Јустинијана II се завршава период владавине византијске Ираклијевог династије која Византијом управља готово током цијелог VII вијека (610–711). Својим доласком на власт византијски цар Филипик Варданис занемарује горућа политичка питања која су оптерећивала византијску свакодневицу: питање бугарских освајања у Тракији и омејадских у Малој Азији. Византијски летописци који пишу своја дјела у епохи која сљедује говореној са презиром говоре о његовој владавини. Теофан Исповједник, који живи и ствара у Константинопољу током VIII и IX вијека, у своме капиталном дјелу цара Варданиса Филипика описује као безбожног, јеретика и развратника неспособног за управљање државним стварима (Θεοφάνους, 2007: 1036–1037). Са друге стране, према подацима којим располажемо из византијских историјских извора можемо закључити постојање раније намјере одбацивања Шестог васељенског сабора у случају предстојећег Филипиковог избора за цара: „Ово ти пак говорим, да се шести сабор није требао десити; наравно ако се зацариш, њега

одбаци...⁴³. Избором за цара Филипик Варданис инсистира на устројавању догматског исповједања унутар свога царства. Непосредно након доласка на власт 711. године, због неслагања по питању догмата, цар Филипик смјењује цариградског патријарха Кира (πατριάρχης Κύρος, 706–711) и затвара га у цариградски манастир Хора⁴⁴ (Θεοφάνους, 2007: 1036–1037), гдје се посљедњи наведени убрзо и упокојава. За новог цариградског патријарха се изабира царев истомишљеник монотелита Јован VI (Ιωάννης ΣΤ΄, 712–714) (Θεοφάνους, 2007: 1034–1035). Цар у сарадњи са новим цариградским патријархом и другим монотелитима епископима у Константинопољу 711. или најкасније 712. године организује сабор на коме одбацује⁴⁵ одлуке Шестог васељенског сабора и краткотрајно као догму царства враћа монотелитство. Нажалост, записници овог цариградског сабора нису сачувани. Одлуке монотелитског сабора из Константинопоља се поништавају након новог државног преврата у Византији, Филипикове смјене са византијског престола и избора новог цариградског патријарха православног Германа I (Γερμανός Α΄, 715–730).

Смиривањем напетости проузроковане активностима јереси монотелитство, „Исток“ изненада улази у период нових потреса изазваним покушајем одбацивања „владавине древних правила“ поштовања светих икона, иконоборством. Разлоге који доводе до иконоборства новији истраживачи црквене историје повезују се: јаким утицајем јудејства и ислама, друштвене реорганизације са предводником царем Лавом III, борбе против паганских обичаја у Цркви, аграрне реорганизације која погађа манастирска имања и др. (Φειδάς, 2015: 769–773).

До иконоборства у Халифату долази због стриктног поштовања исламских одредби о забрани осликавања религијских личности од стране халифа Јазид II и проширивања ове забране на хришћанске храмове и јавна мјеста унутар Халифата (Vasiliev, 1956: 25). Халиф Јазид

⁴³ Τοῦτο δὲ λέγω σοι, ὅτι ἡ ἕκτη σύνοδος κακῶς ἐγένετο· ἐὰν οὖν βασιλεύσης, ταύτην ρίψον... (Θεοφάνους, 2007: 1032–1033).

⁴⁴ Ромејско-византијски храм Хора (μονή της Χώρας, το Κάριε) се налази на шестом брежуљку у цариградској области Влахерна удаљен 150 м. од „Теодосијевих“ континенталних зидова Константинопоља. Свој назив Хора (мјесто, локација нечега или спољна област тј. предграђе) добија још у периоду прије изградње Теодосијевих зидова када се његова локација налази изван граница Константинопоља. Данас потпада под дио Истанбула Eđirnekapı. Након пада Константинопоља под Отомане храм се претвара у џамију. Од 1958. године локација се претвара у музеј Kariye Müzesi. Опширније о музеју Хора: Akşit I.: Museum of Chora, mosaic and frescoes. Такође: Kiliçaya A.: Αγία Σοφία και μονή της Χώρας.

⁴⁵ Византијски летописац користи треће лице јединине облик ἔρριψε који одговара српском облику бацити, скинути, удаљити, одбацити. (Θεοφάνους, 2007: 1036–1037).

II 721. године издаје општи⁴⁶ указ (Θεοφάνους, 2007: 1088–1089) којим наређује обарање, скидање или ломљење кипова као и ликова осликаних по јавним мјестима, храмовима, домовима, зидовима, дрвеним панелима и књигама (Vasiliev, 1956: 37). Под одредбе Јазидовог указа сходно каснијим свједочанствима, поред икона се уврштава и заостатак римско-romeјске цивилизације, који сачињавају кипови и статуе који се налазе по јавним трговима и купатилима некада Римске Империје, а сада Омејадског халифата. Јазидов указ изазива опште незадовољство код хришћана јер током овог раног стадијума владавине халифа, управо као нешто раније у случају Гота и Аријанства у Риму и Италији (Радић, 2020: 123–137), њихово исповједање још увијек представља само религију освајачке арапске елите (Арцстроук, 2002: 139). Иконоборачки халифатски указ из 721. године препознаје своју ширу примјену унутар Халифата. Сходно подацима које сусрећемо код арапског историчара са прве половине X вијека Мухамеда ибн Јусуфа (Muhammad-a ibn-Yusuf al-Kindi, 897–961), а које нам у своме раду на ову тематику преноси професор А. А. Василиев (+1953), након издавања указа многе статуе су оборене: „Јазид син Абд ал-Маликов је наредио да кипови буду сломљени; и сваки од њих је био сломљен...“⁴⁷.

Указ из 721. године се свакако може посматрати као наставак једног доста ширег противхришћанског односа омејадских власти до кога долази након неуспјелог опсједања и пропасти омејадских трупа под зидинама Константинопоља 717/718. године. Византијски летописац Теофан Исповједник догађај текстуално ставља након повлачења омејадских трупа испод зидина Константинопоља под византијском годином 6210. односно 717/718. годином н.е. Сходно опису кога проналазимо код византијског летописца, омејадски халиф Умар након опсједања Константинопоља чини низ потеза који директно утичу на статус хришћана у Халифату. Према византијском летописцу халиф забрањује употребу вина у Халифату и не прихвата као валидно свједочанство хришћанина у случају против Сарацена (Θεοφάνους, 2007: 1082–1083). Наведено, хришћане Халифата ставља у позицију грађана другог реда. Свакако, најтежа јесте трећа мјера, коју и наводимо у нашем раду. Сходно летописцу, омејадски халиф присиљава хришћане Халифата, који су у Омејадском халифату већинска религија, на прихватање ислама и преласку у исти. Претходни примјер халифа Умара представља и први историјски податак о насилном превођењу хришћана у Ислам. Као противуслугу, халиф Умар онима који прихватају нову религију уступа одређене пореске олакшице (jizya). Посљедњи потез халифа Умара проузрокује велики број мучеништва у Халифату (Θεοφάνους, 2007: 1082–1083). Интересантан податак јесте да трагове

⁴⁶ Δόγμα καθολικόν. (Исто, 1088–1089).

⁴⁷ Yazid, son of Abd al-Malik ordering the statues to be broken; and all of them were broken... (Vasiliev, 1956: 39).

нових страдања хришћана у Халифату примјећујемо тек у периоду након велике битке код Акроина 740. године, у којима омејадске трупе доживљавају катастрофалан пораз од стране Византинаца. Византијски летописац под византијским 6232. и 6234. односно 739/740. и 740/741. годинама н.е, текстуално након битке код Акроина коју ставља под 738/739. годину, наводи погубљења, сакаћење и протјеривање у случају хришћана заробљеника, Евстатија сина Мариановог (Θεοφάνους, 2007: 1122–1123), Петра митрополита Дамаска, Петра из Маиуме⁴⁸ (Θεοφάνους, 2007: 1130–1133) и многих других због одбијања прихватања ислама и јавног изношења својих религијских ставова. Византијски летописац описујући епоху наводи: „и многи други кроз мучеништво и крвљу у Христу завршише“⁴⁹.

За наше истраживање јесте посебно значајан Петар из Маиуме, града који се са једне стране налази у Палестини и у близини Лавре Светог Саве Освећеног док са друге Дамаскинов брат Косма дио свога живота проводи као епископ области Маиуме. Након Петрове смрти „мачем“, Јован Дамаскин према летописцу (Θεοφάνους, 2007: 1132–1133) овоме грађанину Маиуме посвећује један енкомијстички говор односно говор величања, који, с обзиром на околности, вјероватно припада групацији посмртних говора (епитафиос)⁵⁰.

Пет година након Изидовог указа цар Лав III Исавријанац у Византији 726. године издаје указ против икона: „без поштени цар Лав против светих и частних икона ријеч изопштења начини“⁵¹. Указ препознаје своју општу примјену у Византији и исту уводи у раздобље кризе које ће трајати чак до половине IX вијека (Menelaou, 2017: 50–51). Посебно интересантан податак јесте да византијски извори епохе која непосредно сљедује говореној и поред одличних војних успјеха против Омејада, цара Лава III називају *σαρακηνόφων* односно оним који дијели размишљање Сарацена (Θεοφάνους, 2007: 1096–1097), који заузима *μεταλαβὼν* мјесто у њиховој лошој репутацији *κακοδοξία* (Θεοφάνους, 2007: 1088–1089), богоборцем *θεομάχος* (Θεοφάνους, 2007: 1096–1097) и ученим од стране Арапа (Θεοφάνους, 2007: 1100–1101). Лавов указ се не ограничава само на поштовању икона него и на забрани поштовања Богородице и Светитеља као и моштију светих (Θεοφάνους, 2007: 1100–1101). Особито тежак се показује период иконоборства након сабора у палати Јерија 754. године, када се велики број носећих икона уклања, фреске са зидова стружу и фарбају, мошти светитеља бацају у море, манастири у Тракији претварају у војне касарне док се заштитници

⁴⁸ У данашњој Гази.

⁴⁹ καὶ πολλοὶ δὲ ἕτεροι διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος ἐν Χριστῷ ἐτελειώθησαν (Θεοφάνους, 2007: 1122–1123).

⁵⁰ Опширније о похвалним говорима: (Плаовић, 2022: 50–51).

⁵¹ ὁ δυσσεβῆς βασιλεὺς Λέων τῆς κατὰ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων καθαρῆσεως λόγον ποιῆσθαι. (Исто, 1094–1095)

икона, монаси, протјерују, убијају и приморавају на брак. Указ у Византији изазива протесте пропраћене немирима и устанцима од који свакако најзначајнији је сукоб Цариграђана са војском при покушају скидања Христове иконе са цариградске Бакарне капије⁵² као и устанак у Елади који има за циљ постављање Козме за новог цара Византије (Θεοφάνους, 2007: 1096–1099). Наведени сукоби за посљедице имају кажњавање, бичевање, протјеривање, притварање, сакаћење и убиства многих особито угледних и образованих Цариграђана (Θεοφάνους, 2007: 1096–1097; 1110–1111). Паралелно велики број школа се затвара чиме долази до, како летописац закључује, прекида „поштованог образовања“⁵³ које у Константинопољу постоји још од епохе цара Константина Великог.

Римски папа Григорије II (papa Gregorius Secundus, 715–731) на вијест о издавању иконоборачког указа од стране Лава III Исавријанца реагује бурно и као вид одмазде задржава порезе Италије и Рима (Θεοφάνους, 2007: 1095–1096), у наставку византијском цару упућује посланицу. Страсти на релацији Рим – Константинопољ се нису смиривале. Након смјене на цариградском црквеном трону православног патријарха Цариграђанина Германа 730. године, његовог повлачења у његову кућу Платанио и избора за новог цариградског патријарха, царевог истомишљеника, синђела Анастасија папа Григорије II као вид неслагања са Лавовом црквеном политиком изопштава новог цариградског патријарха Анастасија и отцјепљује Рим и византијске дијелове Италије од Византије (Θεοφάνους, 2007: 1109–1112). Посљедњи потез папе Григорија II је разбијеснио византијског цара. Након уснућа римског папе Григорија II и избора за новог римског папу монаха сиријског поријекла Григорија III (papa Gregorius Tertius, 731–741), цар у Италију шаље византијску флоту која према Теофану Исповједнику у Јадранском мору првенствено доживљава тежак бродолом. Као вид казне, цар Лав III становницима византијског дуканата Калабрије⁵⁴ намеће тешке порезе, преузима патримонија (patrimonio) Апостола Петра и Павла и издаје указ о пописивању новорођене мушке дјеце (Θεοφάνους, 2007: 1110–1113). У црквеним стварима цар Лав Исавријанац 732/3. године из надлежности Римске патријаршије изузима области јужне Италије и Источног Илирика⁵⁵ и исте присаједињује црквеним јурисдикцијама Цариградске патријаршије (Τρίτος, 2005: 39–40).

Политичке и црквене околности наведене у претходним поглављима утичу и подстичу монаха Лавре Светог Саве Освећеног, Јована Дамаскина, да кроз своје перо као одговор на отворена питања и нове

⁵² Χάλκινη Πύλη.

⁵³ εὐσεβῆ παιδείειν (Θεοφάνους, 2007: 1096–1097).

⁵⁴ Јужна Италија. Дуканат сачињавају острво Сицилија и област Калабрија.

⁵⁵ Дијелови који почињу источно од ријеке Дрине, Пиве и планине Ловћен.

околности у Омејадском халифату и Византији изнесе своја неслагања и традиционални став по наведеним питањима и састави нека од најистакнутијих дјела свјетске културне баштине, најзначајнија од њих су: „Према одбацујућим Свете Иконе“, „Разговор Сарацена и хришћанина“, „Против јереси Несторијанаца“, „Одговор Иконоборцима“ и „Извор знања“ (Dialectica).

Закључак

Јован Дамаскин припада групацији ријетких отаца Цркве који свој огроман допринос дају у стварању не само филозофских односно богословских-књижевних него и химнолошких црквено-музичких дјела. Његово најзначајније химнолошко дјело свакако јесте његов Октоих или Осмогласник. Дамаскинов Октоих представља систематизацију новог богослужбеног васкршњег круга од осам недеља или седмица на бази осам гласова појања, сходно коме свака Недјеља овог круга има своје засебне васкршње стихире и каноне на суботњој вечерњој и недељном јутрењу као и засебну мелодију за сваку недељу тј. глас у коме се поје. Утицај Дамаскиновог Октоиха на црквену музику његове епохе се сагледава у чињеници усвајања његовог рада од стране цариграђана химнографа IX и X вијека, као основом на којој ће даље вршити надоградњу и прилагођавање Типику тј. начину служења унутар богослужбеног простора Цркве Цариградске. Октоих, Дамаскин ствара током временског оквира његовог живота везаног за боравак у Лаври Светог Саве Освећеног, који се може поистовјетити са временом након његовог напуштања Дамаска и одласка у Свету Земљу. Наведени период се од стране савремених истраживача карактерише као догађања која се дешавају за вријеме патријарха Јована Јерусалимског. Коначно, стварање Октоиха се не може ставити у период прије издавања иконоборачких указа халифа Јазида и цара Лава, временски тренутак након кога Дамаскин пише своја филозофска дјела. Политичке и црквене околности се показују изузетно важним према сагледавању узрока и утицаја цјелокупне геополитичке ситуације на Дамаскиново стваралаштво. Јер Дамаскин, своје цјелокупно стваралаштво, филозофско и химнографско, ствара унутар политичких граница Омејадског Халифата, под црквеном јурисдикцијом Јерусалимске патријаршије, у периоду тешких иконоборачких сукоба.

Извори

- Mansi, J. D. (1762). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 7. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.
- Mansi, J. D. (1765). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 11. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.
- Mansi, J. D. (1766). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 12. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.

- Migne. J. P. (1864) *Patrologiae Cursus Completus*. Series Graeca (=PG), Tomus 94. Paris.
- Migne. J. P. (1860) *Patrologiae Cursus Completus*. Series Graeca (=PG), Tomus 96. Paris.
- Δαμασκηνός Ι. (1883). *Οκτώηχος*. Βενετία: Εκ του ελλην. τυπογρ. ο Φοινιξ.
- Θεοφάνους. (2007). *Χρονογραφία* (284-812/3). Αθήνα: Αρμός.

Литература

- Akşit I. (2019). *Museum of Chora, mosaic and frescoes*. Istanbul: Aksit.
- Bieberstein K. (2007). *Aelia Capitolina, y Jerusalem before Islam*, Z. Kafafi, R. Schick (eds.). Oxford.
- Capilla C. S. (2018). *The Visual Construction of the Umayyad Caliphate in Al-Andalus through the Great Mosque of Cordoba*, y Arts 2018, 7(3), 36, Special Issue "Andalusi Architecture: Shapes, Meaning and Influences". Basel.
- Cotton Paltiel H. & Ecker A. (2019), *Reflections on the Foundation of Aelia Capitolina*. Y G. A. Cecconi, R. L. Testa and A. Marcone (eds.), *The Past as Present, Esseys on Roman History in Honour of Gouido Clemente*. Brepols.
- Kiliçaya A. (2019) *Αγία Σοφία και μονή της Χώρας*. Istanbul: Silk road publications.
- Komatina P. (2014) *Settlement of the Slavs in Asia Minor during the rule of Justinian II and the bishopric των Γορδοσέρβων*. Y Βеоградски историјски гласник vol. V.. Βеоград.
- Menelaou I. (2017) *Byzantine Iconoclasm and the Defenfers of Icons, John of Damascus and Theodore the Studite*. Y Cairo Journal of Theology, Volume 4. Cairo.
- Montefjore S. S. (2022) *Jerusalem, biografija*. Βеоград: Laguna.
- Tillier M. (2009) *Abbasid Dynasty*. Y The Oxford International Encyclopedia of Legal History, I, p. 1-2. Oxford.
- Vasiliev A. A. (1956) *The Iconoclastic Edict of the Caliph Yazid II, A. D. 721.. Y Dumbarton Oaks Papers*, vol. 9/10. Harvard University.
- Άρμστρογκ Κ. (2000) *Ισλάμ, μία σύντομη ιστορία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Λυπουρλής Δ. (2005) *Αρχαία ελληνική μετρική*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Μικροπανδρεμένου Π. (2016) *Λειτουργικοί τόποι και θεολογικός τρόπος του Τρισάγιου Ύμνου και του τροπαρίου «ο Μονογενής»*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεολογική Σχολή. Διπλωματική εργασία.
- Παλαμάς Ι. Γ. (ΑΩΞΒ΄), *Ιεροσολύμιας ήτοι Επίτομος ιστορία της Αγίας Πόλεως Ιερουσαλήμ*, από της Θεμελίωσις αυτής έως των νεωτάτων χρόνων. Ιεροσόλυμα: Εκ του τυπογραφείου του Π. Τάφου.
- Παπαδόπουλος Ι. Γ. (1904) *Ιστορική επισκόπησις της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής*. Αθήνα: Τύποις Πραξιτέλους.
- Τρίτος, Γ. Μ. (2005) *Η Εκκλησία στο Ανατολικό Ιλλυρικό και την Αλβανία*. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη.
- Τωμαδάκης, Ν. (1993) *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποίησις*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά.
- Φειδάς Ι. Β. (2015), *Εκκλησιαστική Ιστορία, Α΄*, (Τέταρτη έκδοση), Αθήνα.
- Φειδάς, Ι. Β. (1997). *Βυζάντιο* (Δ΄ έκδοση). Αθήνα.
- Голубовић С. Т. (2011) *Октоих - узор и инспирација за средњовековна српске химнографе*. Y Музикологија 11. Βеоград.
- Острогорски, Г. (1996) *Историја Византије*. Βеоград: Просвета.

- Плаовић А. И. (2022) *Реторичко наслеђе српског средњовековља: слова и похвале*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, филолошки факултет.
- Радић Р. (2020) *Аријанство и Готи: Улога готског фактора у преносу Аријанства на традиционалне просторе Старог Рима и Италије*. У САБОРНОСТ — Теолошки годишњак, XIV. Пожаревац: Епархија браничевска.
- Ракићевић Т. (2020) *Свети Сава и Евергетидски манастир*. У Евергетидски Типик. Манастир Студеница.
- Цветковић М. (2016) *Реформа византијског војно-територијалног уређења у доба Јустинијана II*. У Зборник радова Византолошког института LIII. Београд.

SUMMARY

THE TIME AND CIRCUMSTANCES OF THE CREATION DAMASCIN'S OCTOICH

PhD Radovan Radić

The paper talks about the ecclesiastical and political circumstances and circumstances during which the writing of the Octoich by John of Damascus occurs. Special attention is paid to the locatin of the writing of this text, as well as the caracter and work of John of Damascus, as well as the church musical tradition in which he grew up. His role in the systematization of the way of writing church himnography up to that time was emphasized, as well as in the establishment of a new way based on eight weeks.

Key words: John of Damascus, Octoich, church music.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

78(082)

НАУЧНИ скуп "Савремено и традиционално у музичком стваралаштву" (5 ; 2023 ; Источно Сарајево)

Савремено и традиционално у музичком стваралаштву. 5 : зборник радова са научног скупа одржаног 13-16. децембра 2023. године / [главни уредник Мирадет Зулић]. - Источно Сарајево : Музичка академија Универзитета, 2024 (Источно Сарајево : Копикомерц). - 259 стр. : илустр., ноте ; 24 cm

На врху насл. стр.: Универзитет у Источном Сарајеву. - Текст ћир. и лат. - Текст на срп. и рус. језику. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99976-064-2-6

1. Дани Војина Комадине (5 ; 2023 ; Источно Сарајево)

COBISS.RS-ID 141842433